

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТРЕТЬОЮ ОСОБОЮ

Ускладнення традиційного суб'єктного складу зобов'язального правовідношення є досить поширеним явищем сьогодення. Так, ЦК України передбачає окремі норми, які регулюють вищезазначені зобов'язальні правовідносини. Разом з тим виконання зобов'язання третьою особою є досить новим інститутом цивільного права, а тому потребує комплексного дослідження та вивчення.

Окремі питання проблематики виконання зобов'язання з ускладненим суб'єктним складом розглядали такі науковці, як: Ю. Б. Бек, Т. В. Боднар, М. І. Брагинський, В. В. Вітрянський, В. А. Васильєва, І. В. Кисіль, В. М. Коссака, О. О. Кот, С. В. Сарбаш, А. В. Перфілов, В. І. Пушай та інші. Незважаючи на зацікавленість цивілістів, системного аналізу та дослідження правового регулювання виконання зобов'язання третьою особою до цього часу здійснено не було.

Завданням даної статті є визначити специфіку правового регулювання виконання зобов'язання третьою особою.

Виконання зобов'язання, як правило, полягає в здійсненні боржником на користь кредитора певної дії, а кредитор повинен прийняти таке виконання. Внаслідок чіткої персоніфікації сторін у зобов'язальних правовідносинах цивільним законодавством передбачається, що боржник повинен виконати свій обов'язок, а кредитор відповідно прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті зобов'язання або звичаїв ділового обороту (ст. 527 ЦК) [1, 34].

Разом з тим в літературі зазначається, що в більшості випадків кредитору байдуже, хто саме здійснює виконання зобов'язання (наприклад — грошове зобов'язання), оскільки він зацікавлений не в самій дії боржника, а в тому благо (в широкому розумінні слова), яке він отримає в результаті здійснення боржником такої дії [2, 73].

Не заперечуючи такої думки автора, варто зробити деякі уточнення. Так, відповідно до ст. 509 ЦК України, зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. З законодавчого визначення випливає, що сторонами зобов'язання є кредитор та боржник. У свою чергу, ст. 527 ЦК України передбачає, що боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок, а кредитор — прийняти виконання особисто, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із суті зобов'язання чи звичаїв ділового обороту. Таким чином, діє презумпція виконання зобов'язання належними сторонами, оскільки лише в такому випадку зобов'язання визнається виконаним належним чином.

Безумовно, зобов'язання може виконуватись і третьою особою, особливо, якщо особа боржника для кредитора не має значення.

У зв'язку з цим українське законодавство встановлює нормативне регулювання виконання цивільно-правового зобов'язання третьою особою. Так, загальною нормою, яка регулює виконання зобов'язання третьою особою, є ст. 528 ЦК України. Разом з тим в ЦК України містяться і окремі норми, які регулюють виконання зобов'язання третьою особою. Так, зокрема, ст. 902 ЦК України, якою передбачено, що у випадках, встановлених договором, виконавець має право покласти виконання договору про надання послуг на іншу особу, залишаючись відповідальним в повному обсязі перед замовником за порушення договору. Крім цього, можливість виконання зобов'язання третьою особою передбачена і в окремих видах зобов'язань. Прикладом можуть слугувати, зокрема, договори у сфері зберігання, доручення, транспортного експедирування та інші. Можливість виконання зобов'язання третьою особою передбачена також і в підрядних договорах.

Отже, загальним правилом виконання зобов'язання третьою особою є ст. 528 ЦК України, яка передбачає, що виконання обов'язку може бути покладено боржником на іншу особу, якщо з умов договору, ЦК України, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто. В такому випадку кредитор зобов'язаний прийняти виконання, надане за боржника третьою особою. У разі невиконання або неналежного виконання обов'язку боржника іншою особою цей обов'язок боржник повинен виконати сам. Інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні і застосовуються положення ст. ст. 512–519 цього Кодексу. Відповідно до вищезазначених статей, третя особа стає кредитором у зобов'язанні та набуває прав та обов'язків, передбачених у зв'язку з заміною кредитора у зобов'язанні.

Слушною є позиція Л. І. Семенової, відповідно до якої покладення виконання зобов'язання на третю особу приводить до того, що обов'язок, який впливає з договору, виконує не сам контрагент по договору, а третя особа, тобто має місце незбіжність в одній особі боржника і фактичного виконавця зобов'язання [3, 118].

У цьому аспекті варто наголосити, що «покладення» виконання зобов'язання на третю особу може мати місце лише у випадку укладення договору третьою особою з боржником. Таким чином, буде мати місце юридичний факт, який є підставою виникнення правовідношення між боржником та третьою особою.

Слід зазначити, що при покладенні виконання зобов'язання на третю особу боржник не перестає бути суб'єктом зобов'язального правовідношення між ним та кредитором та зберігає прийняті на себе права та обов'язки до моменту припинення зобов'язання. Тобто, незважаючи на те, що виконання зобов'язан-

ня боржник поклав на третю особу, він залишається відповідальним перед кредитором за невиконання чи неналежне виконання зобов'язання третьою особою. Так як у випадку неналежного виконання зобов'язання третьою особою боржник повинен сам виконати зобов'язання.

З огляду на вищевикладене законодавче положення варто виділяти дві підстави виконання зобов'язання третьою особою: за договором та за законом.

Разом з тим варто зазначити, що зобов'язання в більшості мають договірний характер, в яких кредитор є важливою особистістю контрагента. Відтак, допустити виконання зобов'язання третьою особою на підставі ст. 528 ЦК України можна лише у випадку, якщо особисте виконання зобов'язання боржником не передбачено договором між ним та кредитором.

Одночасно необхідно наголосити, що за згодою кредитора третя особа може виконати зобов'язання за боржника, навіть якщо договором передбачено особисте виконання. Втім, у такому разі буде мати місце зміна умов договору, а саме: заміна сторони у зобов'язанні.

Одночасно варто підкреслити, що кредитор у випадку виконання зобов'язання третьою особою, вчиняє волевиявлення шляхом прийняття належного виконаного зобов'язання. У випадку виконання цивільно-правового зобов'язання третьою особою за договором основний акцент робиться на обов'язку кредитора прийняти належне виконання від третьої особи, якщо лише боржник не зобов'язаний виконати зобов'язання виключно особисто. Так, в літературі звертається увага, що ті зобов'язання, які включають особисті права, є «непорушними» та не можуть виконуватися іншою особою. Так, це ті зобов'язання, в яких елементи особистих якостей, таких як: вміння, довіра, характер чи думка, є суттєвою частиною договору [4, 236].

В цьому аспекті слід зазначити, що, відповідно до ст. 610 ЦК України, кредитор не зобов'язаний прийняти зобов'язання від боржника у випадку його невиконання або виконання з порушенням умов (неналежне виконання). Це положення застосовується і до виконання зобов'язання третьою особою. А тому у випадку невиконання або неналежного виконання зобов'язання третьою особою кредитор має право вимагати виконання зобов'язання боржником за зобов'язанням між ним та цим боржником.

Одночасно, ст. 528 ЦК України передбачено, що виконання зобов'язання третьою особою може бути не лише за договором, а й за законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 528 ЦК України, інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. У цьому разі до іншої особи переходять права кредитора у зобов'язанні. Разом з тим варто звернути увагу на те, що виконання зобов'язання третьою особою на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України можливе лише щодо вимоги, строк виконання якої вже настав.

Так, для прикладу можна навести рішення Стахановського міського суду Луганської області від 23 лютого 2011 р., яким задоволено позовні вимоги на підставі ч. 3 ст. 528 ЦК України. Так, перебуваючи в зареєстрованому шлюбі

з позивачкою, відповідачем був оформлений кредитний договір в кредитному союзі «Компаньйон». Оскільки після розірвання шлюбу відповідач довгий період часу не сплачував кредит, позивачка, маючи всі підстави припускати наявність існування небезпеки втратити право на майно внаслідок звернення на нього стягнення кредитором, виконала обов'язок боржника, а саме сплатила суму, яка підлягала погашенню за договором кредиту [5].

Цікавою є думка А. Осіпова, відповідно до якої правова конструкція норми, передбаченої ч. 3 ст. 528 ЦК України, складається з окремих складових. Так, перша складова — задоволення вимоги кредитора за будь-яких обставин не потребує згоди боржника. Це означає, що незалежно від змісту договірних зобов'язань, а також незалежно від заборони на відступлення вимоги, що може бути передбачена договором, інша особа має право виконати обов'язок боржника у випадках, встановлених законом.

Крім цього, задоволення вимоги кредитора має бути зумовлене небезпекою втрати права на майно боржника. При цьому автор вказує, що закон надає розширений перелік можливих прав на майно боржника: «право застави, право оренди тощо». Небезпека втрати прав на майно боржника має бути зумовлена можливістю звернення стягнення кредитором на таке майно.

Необхідно визнати обґрунтованим твердження про те, що право третьої особи, у разі небезпеки втратити право на майно боржника внаслідок звернення стягнення на це майно, виконати зобов'язання за боржника можливо не лише при відсутності згоди на це боржника, але і у разі його заборони [6, 63].

Як зазначалося вище, відповідно до ч. 3 ст. 528 ЦК України, інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втрати права на майно боржника (право оренди, право застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно. Як видається, така позиція законодавця щодо можливості виконання зобов'язання третьою особою без згоди боржника звужує обсяг захисту прав та інтересів цієї особи. Оскільки, якщо зобов'язання виконується з інших підстав, ніж наявність небезпеки втрати прав на майно боржника внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно, то відсутні законодавчі підстави набуття третьою особою права вимоги до боржника.

Тобто якщо третя особа виконала зобов'язання за боржника, з підстав, які не передбачені законом, то таке виконання не буде вважатися належним і кредитор може не прийняти виконання зобов'язання. Також оскільки таке виконання не має достатньої правової підстави, то набуття такого майна кредитором буде вважатися безпідставним (ст. 1212 ЦК України). Крім цього, у такому випадку в третьої особи не виникає права регресу.

У зв'язку з цим видається, що виконання зобов'язання третьою особою без згоди боржника може пов'язуватись не лише з небезпекою втрати права на майно, але й захистом інших прав та законних інтересів третьої особи.

Так, наприклад, може мати місце оплата заборгованості по кредитному договору третьою особою, яка має укладений договір довічного утримання з боржником, з метою уникнення звернення стягнення на майно відчужувача.

Очевидно, що такий критерій, як наявність законного права та інтересу, є більш широким, оскільки включає не лише випадки виникнення небезпеки втратити право на майно боржника, на яке третя особа має право, але й інші випадки, які потребують захисту інтересу третьої особи. Як впливає з ч. 3 ст. 528 ЦК України, ці право та інтерес не завжди враховані.

Важливим моментом є правові наслідки у випадку виконання зобов'язання третьою особою. Так, виходячи з аналізу законодавчої конструкції ст. 528 ЦК України, у випадку виконання зобов'язання третьою особою, третя особа набуває право вимоги до боржника.

У свою чергу, в літературі зазначається, що «кожен може бути зобов'язаним і тим самим наділити правом іншу особу, але ніхто не може своїми діями, оскільки мова йде про договір, створити іншому обов'язок. Крім цього, автор наголошує, що обов'язок не може виникнути безпосередньо із закону, але і не може виникнути з «чужого» договірною правовідношення: зобов'язання не породжує прав та обов'язків для осіб, які не беруть у ньому участі [7, 73].

Так, для захисту прав третьої особи та уникнення непорозумінь з боку боржника, у зв'язку з тим, що «третя особа своїми діями наділила боржника обов'язком», необхідно передбачити в законодавстві можливість укладення договору третьої особи з боржником у випадку виконання зобов'язання третьою особою. У випадку укладення договору боржника з третьою особою кредитор зобов'язаний прийняти належно виконане зобов'язання третьою особою, тоді як у протилежному випадку кредитор має право відмовитися від прийняття такого виконання.

Отже, відповідно до ч. 1 ст. 528 ЦК України кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване за боржника третьою особою. Іншими словами, при виконанні зобов'язання третьою особою кредитор приймає виконання саме від третьої особи, а не від боржника. При цьому якщо запропоноване третьою особою виконання є належним, то зобов'язання припиняється відповідно до ст. 599 ЦК України повністю або частково.

В цьому аспекті необхідно проаналізувати «припинення зобов'язання» відповідно до ст. 599 ЦК України. Так, належне виконання зобов'язання як юридичний факт тягне за собою припинення зобов'язання [8, 10]. Разом з тим необхідно відрізнити припинення зобов'язання у випадку виконання зобов'язання третьою особою від припинення зобов'язання новацією у цивільному праві. Так, як вже було з'ясовано, у випадку належного виконання зобов'язання третьою особою, а саме, прийняття його кредитором, зобов'язання між кредитором та боржником припиняється та виникає нове зобов'язання між боржником та третьою особою.

Натомість у випадку новації сторони звільняються від старого зобов'язання так, що приймають на себе нове зобов'язання. Відтак, новація передбачає заміну новим зобов'язанням вже існуючого з метою припинення останнього. Окрім цього, нове зобов'язання повинно виникати на основі первинного — передбачаючи інший предмет чи спосіб виконання, тобто необхідна наявність причинного зв'язку між зобов'язаннями [9, 15–16].

Як вже було з'ясовано, правовим наслідком виконання зобов'язання третьою особою є набуття нею права вимоги до боржника, а не перехід прав кредитора у зобов'язанні, як це передбачено чинною редакцією ст. 528 ЦК України. Це пояснюється тим, що при заміні кредитора, відповідно до ст. 512 ЦК України, із зобов'язання вибуває первісний кредитор і його замінює інша особа, що вступає у вже існуюче зобов'язання, тобто при заміні кредитора відбувається зміна умов зобов'язання. Регресне ж зобов'язання виникає тільки при припиненні (належному виконанні) первісного зобов'язання. Отже, при заміні кредитора передається право, що вже існує, а право вимоги (регрес) виникає вперше, що має місце при виконанні зобов'язання третьою особою.

Висновки. Отже, в результаті проведення дослідження правового регулювання виконання зобов'язання третьою особою доцільно змінити назву ст. 528 ЦК України, доповнити її частиною четвертою та викласти в такій редакції: «Виконання обов'язку боржника третьою особою.

Третя особа може виконати обов'язок боржника, якщо з умов договору, вимог цивільного кодексу України, інших актів цивільного законодавства або суті зобов'язання не впливає обов'язок боржника виконати зобов'язання особисто.

У разі невиконання або неналежного виконання обов'язку боржника третьою особою цей обов'язок боржник повинен виконати сам.

Третя особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у будь-якому випадку, коли має місце порушення законних прав чи інтересів третьої особи. У цьому разі третя особа може виконати зобов'язання лише щодо вимоги, строк виконання якої вже настав.

У випадку виконання зобов'язання третьою особою вона набуває права вимоги до боржника».

Література

1. Цивільне право України : підручник. У 2 т. Т. 2 / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова [та ін.] ; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. — Х. : Право, 2011. — 816 с.
2. Рожкова М. К вопросу об обязательствах и основаниях их возникновения // Вестник ВАС РФ. — 2001. — № 6. — С. 69–85; Гражданское право : учебник. В 2 т. Т. 2 / под ред. Е. А. Суханова. — М. : БЕК, 1993. — 432 с.
3. Семенова Л. И. Возложение исполнения обязательства на третьих лиц в отношениях между социалистическими организациями // Правоведение. — 1966. — № 3. — С. 118–122.
4. Law for business / A. James Barnes, Terry Morehead Dworkin, Eric L. Richards. — 7th ed. — 2000. — 1167 p.
5. Рішення у справі № 2-543/11/1231 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua>.
6. Осипов А. Хочу бути кредитором: виконання зобов'язання боржника іншою особою // Юридичний журнал. — 2008. — № 5. — С. 63–65.
7. Чеговадзе Л. К вопросу о механизме перехода права (требования) // Хозяйство и право. — 2002. — № 6. — С. 70–73.
8. Сарбаш С. В. Исполнение договорного обязательства / С. В. Сарбаш. — М. : Статут, 2005. — 636 с.
9. Шиловост О. Прекращение обязательства по инициативе // Российская юстиция. — 1996. — № 8. — С. 15–17.

Анотація

Михалюк О. В. Правове регулювання виконання зобов'язання третьою особою. — Стаття.

У статті досліджується специфіка правового регулювання виконання зобов'язання третьою особою. Автором запропоновано розширити підстави виконання зобов'язання третьою особою за законом.

Ключові слова: виконання зобов'язання третьою особою, право вимоги, кредитор, боржник, небезпека втратити право на майно боржника.

Аннотация

Михалюк О. В. Правовое регулирование исполнения обязательства третьим лицом. — Статья.

В статье исследуется специфика правового регулирования исполнения обязательства третьим лицом. Предлагается расширить основания исполнения обязательства третьим лицом по закону.

Ключевые слова: исполнение обязательства третьим лицом, право требования, кредитор, должник, опасность утратить свое право на имущество должника.

Summary

Mykhaluk O. V. The legal regulation of liability fulfillment by the third party. — Article.

The specifics of legal regulation of liability fulfillment by the third party are examined in the article. It is offered to expand the grounds of liability fulfillment by the third party in accordance with the law.

Keywords: liability fulfillment by the third party, the right to claim, creditor, debtor, the danger to lose the right to the property of the debtor.

УДК 347.78.023

А. А. Кетрарь

СУБ'ЄКТИ АВТОРСЬКИХ ВІДНОСИН

Авторське право в сучасних умовах — умовах ринкового господарювання, численних творчих та науково-технічних досягнень є однією з найбільш значущих й динамічних галузей права. Але досі авторські відносини врегульовані низкою розрізнених нормативних актів, які далеко не в усьому відповідають один одному. Ця обставина значно ускладнює подальший розвиток авторських відносин. Тому теоретичне дослідження більшості питань авторського права, у тому числі питання щодо кола суб'єктів авторських відносин та їх правового статусу, є вчасним та актуальним, оскільки дає можливість врахувати у законодавчій практиці висновки та пропозиції, які стають результатом таких досліджень, і тим самим прискорити адаптування вітчизняного законодавства до найкращих моделей, що склалися у світі.

Сформульовані в статті теоретичні висновки ґрунтуються на загальних досягненнях юридичної науки, в тому числі на результатах досліджень таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Б. С. Антимонов, М. В. Гордон, О. В. Дзера, В. С. Дроб'язко, Р. В. Дроб'язко, В. Я. Іонас, Д. Ліпцик, М. І. Нікітіна, В. І. Серебровський, Є. А. Суханов, Є. А. Флейшиць та ін. Вивчення та аналіз праць цих науковців дали змогу визначити й оцінити стан